

REPENSAR L'AUTORIA DE LES *REGLES*

Mariàngela VILALLONGA
Catedràtica de Filologia Llatina
Universitat de Girona

Ens movem en el terreny de l'especulació i aquest sempre és un terreny relliscós. La qüestió de l'autoria de les *Regles* que ens ha portat avui aquí és un bon tema de debat, donada especialment la gran quantitat de tinta que ha fet vessar d'ençà de molts anys i de plomes molt il·lustres, tant com els professors a qui em plau d'acompanyar aquest vespre en aquesta taula. I encara alguns d'altres. Només aquest fet sol ja val aquest debat. Però, si els he de ser sincera, jo noestic pas gaire per aquest debat. En realitat em sembla que no té pas tanta rellevància saber qui sigui l'autor de les *Regles*. Si l'autor hagués estat Pere Miquel Carbonell, em sentiria feliç d'haver ajudat a reivindicar la seva figura, denostada per tants en tantes ocasions. Si l'autor hagués estat Jeroni Pau, em sentiria igualment feliç per les mateixes raons i encara més, perquè el considero, de llarg, el més gran dels nostres humanistes quatrecentistes. Si l'autor hagués estat Bernat Fenollar, em sentiria semblantment feliç, perquè també m'estaria bé trobar a València, al segle xv, aquest purista del català. Hi ha tres possibles autors, com veuen, l'autoria de cadascun dels quals ha estat defensada pels savis que m'han precedit en l'ús de la paraula aquest vespre. Ja veuen que a mi m'han deixat per al final. Potser perquè jo no he defensat mai acèrrimament ni clarament l'autoria de cap dels tres personatges i perquè ja deu ser hora que em decideixi per algun d'ells i, en fer-ho, decanti la balança. Així és que són tres els pretendents i m'han atorgat el paper de jutge, o això em sembla. Podria jo ara analitzar detalladament les acurades tesis aportades pels doctors Badia, Ferrando i Colon en favor de Carbonell, Pau i Fenollar respectivament. Podria, després de l'anàlisi, passar a refutar o acceptar cadascuna de les afirmacions en favor d'una o altra autoria. Podria. Però no em veig pas amb cor de fer-ho. *Miseram me!* Ni tampoc el temps m'ho permetria. Potser sí que ho hauria d'escriure, com he sentit dir, però darrerament he escrit tant sobre temes tan, no diré allunyats, però sí diversos del que ara ens ocupa, que em costa tornar a agafar el fil en aquesta qüestió. Perquè, d'altra banda, molts dels arguments que els tres estudiosos esgrimeixen, en favor o no d'una altra autoria, són de caire lingüístic i encara de llengua catalana, terreny en el qual no sóc gens experta. De fet, però, en la presentació del voluminós treball del doctor Badia que ha regenerat la polèmica que avui ens ocupa, el 13 de gener de l'any 2000, efemèride que sembla que avui quasi podríem commemorar, em vaig alinear a les files del doctor Badia i així em vaig decantar clarament per l'autoria de Carbonell. I això sí que està escrit. Ho vaig dir, en forma epistolar, amb aquestes paraules, que després van aparèixer publicades al volum XXIV dels *Estudis Romànics* l'any 2002, "el Dr. Badia m'ha convençut plenament de la unitat de les dues parts de les *Regles*, de l'autoria única de Carbonell, de la data de redacció de les *Regles*, del paper de 'referent d'autoritats' que atribueix a Bernat Fenollar i a Jeroni Pau, de l'univers cultural que retraten les *Regles*, és a dir de totes les qüestions que analitza amb profunditat en el seu estudi. Bé és cert que la meva predis-

posició a creure a ulls clucs les tesis que el Dr. Badia defensa en el seu llibre el mateix Dr. Badia ja l'havia intuït i endevinat." I encara vaig afegir més endavant: "Un home [Carbonell] que té la capacitat de seleccionar qui és i qui no és humanista, un home que difón a casa nostra les idees renovadores de l'humanisme, un home que va aconseguir que la vida cultural de la Barcelona del tombant del segle xv es vertebrés entorn de la seva figura, pot ser l'autor únic de les *Regles*, encara que Jeroni Pau el porti de la mà."

Aniré seguint l'ordre d'intervenció d'avui, que no és l'ordre cronològic d'aparició dels treballs que citaré a continuació. El doctor Ferrando, en un llarg treball a la revista *Els Marges* 70 del mes de setembre del 2002, defensa per a les *Regles*, ja ha estat dit, l'autoria de Jeroni Pau. És cert que sobre aquesta opció no n'he escrit res més que una carta (es veu que el meu gènere és l'epistolar) aquesta vegada privada, al doctor Ferrando. No negaré pas que la hipòtesi de Ferrando m'agrada i em sembla del tot versemblant i convincent. No pas menys que la del professor Badia. Perquè Jeroni Pau és tot un humanista i Carbonell potser només un aprenent; perquè Jeroni Pau va voltar món i Carbonell no es va moure de Barcelona; perquè a la Roma de finals del segle xv, i concretament a la cort del cardenal Roderic de Borja, es donaven les condicions favorables per aplicar al català les mateixes qüestions que els humanistes italians, amics de Pau i protegits del futur papa Borja, aplicaven a l'italià; perquè sabem que Pau havia d'ajudar Paolo Pompilio a fer un treball semblant. I sobretot perquè el nom de Jeroni Pau ens el proposa el mateix Carbonell afegint-lo a l'epígraf inicial, al costat del de Bernat Fenollar, i com a únic autor de l'*additio* posterior.

L'autoria de Fenollar no és refusada pel professor Colón en el llibret publicat per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 2001. Sobre aquest text certament no n'he escrit encara res, i així les d'aquest vespre seran les meves primeres reflexions al seu entorn. Hi ha un fet que no podem pas obviar i que el professor Colón destaca ja de bon començament: Carbonell diu, de la seva mà i lletra, que les *Regles* són obra de Bernat Fenollar. Després d'estendre's sobre el caràcter de Carbonell, el professor Colón es pregunta encertadament "Com hem de pensar que aquest egòlatra [referint-se a Carbonell] renunciés humilment en favor de dues altres persones a la glòria d'haver compost un treball?" Per afegir finalment a les conclusions: "Aquestes normes no són una obra literària, la qual s'hagués de publicar, sinó un paper utilitari i hom hi féu afegitons de tota mena."

Vaig ja fent camí cap a la meva reflexió final, que partirà d'unes premisses prèvies que considero fonamentals. Aquestes.

Jeroni Pau és un humanista, ni més ni menys bo, o pur, o com vulguin vostès qualificar-lo, si és que l'humanista ha de portar adjectius que el qualifiquin, que qualsevol dels humanistes italians coetanis.

Com a humanista, Jeroni Pau tria un model de llengua per expressar-se: la llengua llatina, però manté una preocupació per les llengües vulgars, vehicles únics d'expressió per a les majories en els països europeus del Renaixement, una preocupació semblant a la que mantenen els seus amics humanistes italians.

Com a humanista, Jeroni Pau preten divulgar el renaixement dels clàssics i l'elegància de les llengües a la major part de gent possible. I aquesta divulgació passa pel català i per algú amb capacitat per fer arribar els ideals dels cultivadors dels *studia humanitatis* a la major part de gent possible.

Carbonell és l'home que, a Barcelona i a través de la seva feina d'arxiver, reuneix les condicions i les qualitats que Pau necessita per dur a terme la difusió del seu projecte cultural, el de l'humanisme.

Carbonell no crec pas que sigui més o menys egòlatra, o més o menys pedant que qualsevol persona que es dediqui a escriure, sigui quina sigui la qüestió sobre la qual escrigui. Tots

aquells que tenim la voluntat expressa de deixar per escrit els nostres mots ho devem fer perquè pensem que potser valen alguna cosa aquests nostres mots, encara que no sempre sigui així.

Una capacitat sí que voldria que li fos reconeguda a Carbonell i és que va saber triar els seus amics i els seus mentors, i potser aquesta capacitat ens podria donar una prova fins i tot d'humilitat del nostre arxiver. Perquè molt sovint les afirmacions de Carbonell sobre temes diversos van recolzades amb l'autoritat d'autoritats com Pau o tants d'altres.

Carbonell copiava en els seus manuals tot allò que li queia a les mans i li semblava d'algun interès. Copiava amb més cura obres d'aquells que admirava i reconeixia una vàlua. Però copiava incessantment amb una necessitat manifesta de deixar constància de les seves troballes, per insignificants que ens puguin semblar. Els seus memorials són un vertader calaix de sastre, inacabable.

Exhumar els memorials de Carbonell és una tasca ingent i inacabada. Ara comptem, però, amb uns ajuts valuosíssims que ens permeten obtenir una visió més clara de l'abast de la gran quantitat de lletra que va deixar escrita el nostre arxiver. Em refereixo, és clar, al *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, que dirigeix amb tant d'encert una de les dues nostres amfitriones d'avui, la professora Eulàlia Duran.

Al darrer dels volums apareguts fins avui, el volum III, corresponent entre d'altres a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Pere Miquel Carbonell hi té una presència abassegadora. Com abassegadora és l'abundància de la seva lletra escrita.

No podia preparar aquesta meva intervenció d'avui, sense revisar pàgina per pàgina les d'aquest tercer volum. I, com que qui cerca, troba, els vull llegir uns mots de Carbonell que em semblen prou aclaridors per a la *Quaestio* no diré *minuscule* que avui ens ocupa. Els curadors del *Repertori* suara esmentat ens posen davant dels ulls el Memorial 31 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i ens informem de l'existència d'un formulari en llatí que Pere Miquel Carbonell confegegí per al seu ús i per al dels futurs arxiviers de l'Arxiu Reial i ens diuen: "Carbonell inclou en el seu recull algunes observacions sobre documents 'in quibus mala latinitas [ratllat in illis reperta] reperitur seu barbare pleraque scribuntur' (f. 142v, etc.); p. e., al final de la subscripció per a les còpies extretes del Liber feudorum maior: '[...] sumpsi ab regesto seu libro praetitulato primus Liber feudorum comitum Barcinonae ... scriptoque in membranis et perisque eius locis cum illa barbarie seu incultu sermone qua ea tunc tempestate gotthi seu illiterati viri utebantur [...]'. Vegeu més al·lusions crítiques de Carbonell a la barbàrie medieval -'latinitate illa gotthorum seu illiteratorum virorum ea tempestate vitam agentium' [...]" Davant d'aquestes valoracions de l'arxiver no podem negar la seva preocupació per la llengua, llatina en aquesta ocasió. Però continuem més endavant i arribarem al Memorial 49. Ens aturem a la descripció del foli 173: "[Carta de Pere Miquel Carbonell a Gaspar d'Arinyo (en castellà). Barcelona, 22 de gener de 1479]. Sota: 'Après he pensat que és grosseria scriure d'altra lengua sinó de la sua mateixa, o aldamenys en latí, e per ço aquesta és la primera e serà la derrera que faré en lengua stranya'. A més d'aquesta defensa de l'ús del català i del llatí com a llengües pròpies, valuosa per ella mateixa, hi podem llegir aquestes altres reflexions: "[Carta de Joan II al seu fill Ferran. Barcelona, 18 de gener de 1479]. 'Translat de la letra que lo senyor rey don Joan féu al senyor rey de Castella, fill seu, stant lo dit rey don Joan malalt en lo palau episcopal de Barcelona, lo dia abans que passàs de aquesta vida, ab la qual li donà la benedictió'. Al marge: 'Aquesta letra yo, Pere Miquel Carbonell, he esplanada e traduïda en lengua cathalana, affegint-hi alguns mots qui, certament, segons los qui s'i són trobats com lo senyor rey la manà fer, són proceïts, e encara altres de més ponderosiat e devotió de la majestat real, qui ha finat sos derrers dies tan glorioament que no-s creu que may rey de Aragó passàs d'esta vida millor. E açò he fet per quant deslber mettre aquella en la obra que fas de tots los actes qui-s són seguits en la malaltia e mort del dit senyor rey e encara en la sepultura, la qual

li és stada feta tant solemnement e piadosa com may sia stada feta a rey.” I encara en el mateix memorial és interessant aquesta acotació de Carbonell: “La proposició que fa lo senyor rey en lengua castellana. És ver que és millor en lengua catalana en Catalunya, segons los altres de immortal memòria reys de Aragó axí en vulgar català, o si no, en latí, per no sceber parlar lo català, han acustumat a proposar.” Finalment al Memorial 55A hi tornem a trobar una nota sobre lèxic que demostra la preocupació de Carbonell per la redacció correcta dels documents oficials, en la qual hi apareixen aquest tipus de recomanacions: “Ideo amplius non utar ‘auctorato’ pro ‘decretato’ seu auctenticato’, sed dicam ‘hoc exemplum decretavi’ seu melius et latine ‘decretum seu signum meum quo utor in arte notariae apposui.’”

Acabaré ja. Voldria acabar ja. Reprenc i signo aquells mots que ja he mencionat anteriorment del professor Colón: “Aquestes normes no són una obra literària, la qual s’hagués de publicar, sinó un paper utilitari i hom hi féu afegitons de tota mena.” Només no estic d’acord amb la darrera frase, de la qual prescindiré en aquesta meva conclusió final. Que articulo d’aquest tenor: Aquestes normes no són una obra literària, la qual s’hagués de publicar, sinó un paper utilitari, com tants i tants d’altres que apareixen en els memorials de Carbonell. Carbonell té la mateixa consciència de puritat lingüística que puguin tenir Pau o Fenollar. I l’epígraf de les *Regles* no ens deixa cap dubte, Carbonell hi diu que són “a juy del reverend prevere mossèn Fenollar e misser Hierònim Pau e altres hòmens diserts catalans e valentians e prestantíssims trobadors”. Un dels altres hòmens diserts pot ser el mateix Carbonell. Em decanto, així, per una obra col·lectiva que reflecteix la inquietud per la llengua catalana durant el quatrecentes. I això és el que em sembla més important de tot plegat. Que en els territoris de parla catalana s’hagués adquirit consciència de la unitat de la llengua i que s’hagués adquirit també consciència de la necessitat de vetllar per l’elegància d’aquesta llengua. Si he cregut durant més de vint anys que Jeroni Pau va tornar de Roma a Barcelona l’any 1492, just quan Roderic de Borja assolí el pontificat, perquè estava malalt, i ho he cregut perquè ho diu Carbonell, per què no he de creure ara també encara que els noms que Carbonell ens dóna a l’inici de les *Regles* són els dels seus autors, juntament amb uns altres que no sabem per quins motius calla? Aquestes són les meves reflexions d’aquest gener del 2004, quan novament m’he posat a repensar l’autoria de les *Regles*.